

Misao na smrt

Dinko Šimunović

ljepota rodne jeseni bijaše u punom jeku, a u pitomoj dolini, gdje je selo Topolje, ovo doba

godine tako divno bujilo, da bi do jedno oko, što bi to milinje sagledalo, zakrijesilo radošću. - Učitelj i posjednik Luka Vukadin sjedio u školskom vrtu ispod golema oraha, jer je sunce kroz mirni uzduh jako grijalo, kao što češće biva i u samim zadnjim danima mjeseca rujna. Bijela krajina blistala stotinama šara i opajala stotinama mirisa, a učitelj Vukadin bijaše ipak tužan.

Iz blizih vinograda i voćnjaka dopirahu k njemu radosni uzvici i smijeh, te gledaše kako djevojke i momci gađaju jedno drugo zrelim breskvama, kao grudama mirisnog i rumenog snijega. Tamo su i njegova dva sinčića, kao dvije zlatne jabuke i mlada i lijepa ženica: trgaju slatko grožđe, u njihovu vinogradu, a u srcu Lukinu ipak bijaše gorko. Osjećaše se zdrav i krepak, a ne morale ga nijedne veće brige, no, od neko doba, jako ga kinjila misao o smrti, što ga neminovno čeka. Nije baš žalio da će nekad umrijeti, jer vjerovaše u drugi, vječni život, ali ga plašilo samo umiranje: oni zadnji dani i teška borba samrtna ... Zašto sva radost i ljepota na svijetu - mišljaše kad se sve dokončava groznim patnjama, koje će trajati više dana i mnogo dugačkih, crnih noći?

Zato se, od neko doba, prihvatio medicinskih knjiga što su ih učeni liječnici pisali, u nadi, kako će barem tamo naći utjehu ili neko razjašnjenje o bolesti i koncu života. No živci mu bijahu toliko nemirni i bistrina uma zastrta, pa ne samo što je u tim knjigama nalazio strahotu svakojakih bolesti, nego i to, da njihovu klicu u sebi čuti. Doktor, koji ga je češće polazio, molio ga i savjetovao da takve knjige ne čita, jer da samo liječnik pravo raspoznaje bolest, a neupućenu čovjeku da takovo štivo može samo škoditi. No Vukadin svejedno govoraše o bolesti i umiranju, pa ljudi, videći ga onako rumena i čila, osmjehivali se, a njegovi se jako zabrinu. Žena mu ponavljala riječi doktorove: - Zdrav čovjek neka čita samo ono, što će ga poučiti da se od bolesti sačuva, a kad se razboli neka zove liječnika.

No govorili uzalud, jer Vukadin i dalje kupovao ne zdravstvene, nego stručne liječničke knjige, a one stranice gdje se opisivalo najteže slučajeve najtežih bolesti, čitao i više puta. Utuvio, kako duševne i tjelesne muke pred konac života sve jače rastu, a u času smrti dostignu takav užas, koji nadmašuje i crnu mu utvaru. Samo je po tome dubao, te mu gorko bijaše svako jelo, pa i dječji osmijeh i ženin zagrljaj. Naročito kad bi se noću probudio, odmah bi mu pala na um samrtna borba i više ne bi mogao da usne.

Napokon ta postojana i crna misao natjera učitelja k očajničkoj odluci: - Barem ću prije samrtnih muka nasladiti se što više, jer živio ovako ili onako, i s t o me čeka. Njega misao o teškoj smrti ponuka da traži zadovoljstvo u jelu, piću i pušenju, a to mu, početkom, od ruke išlo te zavaravalo: žestoka jela budila žeđu, rakija i vino želju da puši, a od cigareta nova se žeđa stvarala. No kasnije, radi živaca otrovanih žestokim pićima i duhanom, sve više osjećao neke bolove i sve jaču bojazan od umiranja.

Vukadin je toga popodneva, tople i bogate jeseni, zavidio ženi i djeci, u šarenilu boja, u mirisu i pjesmi, a ujedno svu čeljad po voćnjacima i vinogradima prezirao, što ne znaju kako je sva ta njihova radost djetinjarija, prema užasu onoga što ih čeka. Na smrt mislite, glupani, i mrzite život! mrmrljao je u sebi i ne pomišljajući, da i on traži veselje života samo drugojačije: u tome da sebe izgara i u očaju traži sreću.

Sunce je s vedrog neba sjalo, mirisala jesen i po brežuljcima klikkala mladež, no u duši učitelja Vukadina postajala to crnje, sve od misli na patnje što ga pred smrt čekaju.

Željezna vratašca na bašti zaškripe i zamalo sagleda momčića po narodnu odjevena, kako se primiče.

- Gospodine učitelju, moj bi djed Milan želio da namah dođete k njemu. Poslao me je s kolima po Vas.
- A zašto? upitao je Vukadin svoga nekada njegov učenika ponešto ustrašen, jer se je svake nenadne počeo bojati.

- Veli: - Još ću danas umrijeti pa neka napiše testament (oporuku), jer niko drugi u selu ne zna bolje od njega! rekao je dječak.

Učitelj se zgranuo videći kako se momce veselo smješka, kao da ga zove na pir.

- Srami se! zaviče Vukadin. Djed ti umire, a ti se keljiš poput majmuna!

Onda mu pade na um, kako prosti seljaci ne znadu ni što je život ni što smrt, jer ne razmišljaju, pa zamukne, i ako se momče dalje smiješilo, ne razumijevajući pravo, zašto se njegov učitelj srdi.

Iz daleka javio se ženi i djeci, uzeo papira i tinte, pa se zaputio s momčetom u odaljeni komšiluk.

Porodica djeda Milana bijaše na glasu, te i radi sebe i radi sela ne mogoše odbiti molbu, iako mu bilo vanredno teško vidjeti čovjeka pri smrti. No ujedno vukla ga tamo i želja da sazna što je uistinu ovaj tajanstveni događaj o kome je do sada tek maštao: bijaše ovog trena sličan onome, što na svome tijelu otkriva granu i neizlječivu ranu da je vidi. S momčetom i ne progovori niti ga je što upitao, jer je ono vozilo i pjevušilo sve dok nisu prispjeli: istom onda momče zašuti. Zato je Vukadin bio ne samo začuđen i neveseo, već i srdit.

Pred kućom djeda :Milana raslo nekakovo drveće i s njega je po njemu stalo padati savenuto lišće kao glasnik umiranja, pa se još više sneveselio i zahvatio ga jači nemir. U taj časak i ne pomišljaše, da je prirodna čovječja smrt isto što i tiho padanje jesenskog lišća.

II

Kuća staroga Milana bijaše na nisku i položitu breščiću i pročeljem okrenuta podnevu. Zapravo nije to bila kuća nego kućica, ali joj prozori veliki, oko nje voćnjak, cvijeće, i sve pometeno, čisto, kao što ne biva oko drugih seljačkih domova.

I u samoj kući bilo prijatno te sjalo i mirisalo čistoćom, no učitelja Vukadina ipak se neprijatno dojmilo, što je vidio u toj porodici. Još nikad ne bijaše u kući gdje je neko umirao, te je mislio kako u tim prilikama svi plaču, kose čupaju i glavom o zid lupaju pred užasom onoga što vide i radi pomisli da to i njih čeka. Naprotiv, idući kroz kuhinju, opazi da nevjeste starčeve i najmlađi sin čiste zelje i krumpire da bi spravili večeru te mirno razgovaraju, kao da se u kući i ne zbiva strašno otajstvo.

Jednako se začudio kad ga dovedoše u izbu, gdje je ležao starac. Mišljaše naći čovječje tijelo, što se od pustih muka trza i susresti očajnički pogled, no starac je napola sjedečki ležao i zatvorenih očiju, kao da spava. Uistinu je drijemao a lice mu bijaše mirno i neko blaženstvo sjalo na njemu, kao u čovjeka što se odmara.

Uz krevet sjedio jedino sin Veljko, postarija, kršna ljudina, pa gledao u starca kako mirno diše.

- Kako je djedu? zapita Vukadin šapćući i zadihavajući se od neurednog klopota svoga srca.

- A eto, čeka smrt! ... Sve do nekidan radio lakše poslove, a sad kaže da je umoran i željan počinka. Kaže, da će još danas umrijeti... Nikada za svoga vijeka ne bijaše bolan, pa kako da sada, odjedanputa umre?

- A koliko mu je godina? Zapitao je učitelj i opet šapćući, ne dižući očiju s onoga mirnoga lica starčeva.

- Pa, bijaše nešto preko devedeset, a uvijek je govorio da čovjek od zdravih roditelja, koji pametno žive, mora navršiti barem stotu godinu.

- I, veliš, radio sve do prekjučer?

- Radio! . . . Nikada ne sjedaše besposlen. Doduše, s prvim mrakom lijegao, no prvom zorom ustajao. I mi smo tako morali. Pa i hranili smo se kako htjede: samo onim, što je kuća i bašta davala, a kupovati u gradu ne smjedosmo ništa, jer da je sve loše i u fabrici napravljeno. I tako, moradosmo jesti što i on: voće, sočivo, povrće, mlijeko, med... a samo nedjeljom i o blagdanima, zaklali bi što živo. U jesen, kad bi otrgali vinograd, mogli bi do sita zobati i još dosta grožđa ostaviti da se suši, a sye ostalo prodao bi trgovcu. Ne htjede da se u nas ni masti ni peče. Eto, kakav je bio!

Ove zadnje riječi izgovori nehotice glasnije, pa starac rastvori oči i makne spruženim rukama. A učitelj Vukadin od toga razgovora smirio se, utješio i bez straha pogleda u starca, što kaže da će umrijeti. Nasmiješio mu se i zapitao:

- Poznaješ li me?

- Kako te ne bih znao! progovori djed Milan. Samo me je obuzela nekakova slabina i drijem ... Poručio sam da dođeš: želim da mi napišeš, kako sam rasporedio imetkom, da kasnije ne bude ni pravdanja ni svađe.

- Pa ti još nećeš umrijeti, kad tako bistro misliš i jasno govoriš!

- To je u božjoj ruci, no ipak slutim, kako ću večeras na drugi svijet. Tako mi se čini u duši i cijelom životu.

I nije ti žao?

- A za čim bih žalio?.. Svoj sam kruh pojeo, naradio se, imetak unapredio ... Vraćam se kući: onamo, odakle sam i došao.

Starac govoraše lagano, postajkivajući, no svaka riječ bistro se čula u tišini izbe, koju osvijetljavaše sunce što je zalazilo.

- A boli li, starino, jako?

Pa što bi me boljelo ? ... Ta ja umirem od starosti, kao što je Bog odredio ... Teško umiru samo oni, što ne žive kako moraju, već sami sebi ili jedan drugome kidaju život. Samo mi je srce malo nemirno - to je sve ... No ipak mi je nešto žao: žao mi je što neću dočekati stotu godinu, kao moj otac... On je taj dan proslavio. .. Nego ti hajde napiši ono što ti rečem, pa je sve u redu... I svjedoci neka ovdje budu: biće tamo kod vatre, a obadva znaju pisati. Kad je oporuka bila gotova i potpisana, već se je uhvatila noć. Užegoše svijeću i donesoše ponude učitelju i svjedocima, a starac ih je gledao kako se časte, mirno i sa smiješkom na blijedim usnama, kao da gleda igru male djece.

- Hoćeš li, djede, mlijeka ili meda? zapitala ga nevjesta, što je donosila ponude.

- Meni više ništa ne treba, samo mi zovite sitnež (mala, sitna dječica), dok ne polijega ... Hvala Bogu, moj čas nije daleko - neka ih zadnji put vidim.

Unučad su i praunučice, po djedovoj želji, sazvali, pa dovrviše kao pilad: bilo ih i većih i manjih, no svi

ga poljubiše u ruku i odlažahu jedno za drugim uzvikujući:

- Dobra noć, djede!

- Zbogom!

- Laka ti noć!

A djed je svakome od njih pomilovao lišce ili kosicu i nježno im šaptao:

- Dobra vam noć, golubići moji ...

Slatko mi spavajte!

- I ti djedo! reklo je najzadnje djetešce, te na vrata iščeznulo.

U izbi nastade tišina, samo što je vjetar zašumio suhim lišćem i njima posuo okna izbe. Stari Milan umukne i zaklopi oči, pa kao da se je i osmijehnuo nečemu što vidi i razumije, a drugi ne mogu. Zatim je opet progovorio:

- Kad umrem, nemojte me čuvati, nego zaspate. Ionako imaćete sutra i prekosutra dosta posla i brige za moj ukop, a noć je da se počiva.

Učitelj Vukadin zablenuo se u starog Milana i sve druge, što su u izbi kod njega sjedili.

Sada je o smrti mislio posve drugojačije i ona mu se više ne pričinjala onako strašna.

- Umrijeti je isto što i zaspati - pomisli - ali treba zaslužiti ovako laganu smrt.

Starac se gane i prošapta:

- Užežite mi svijeću ...

Najstariji sin užurba se i reče:

- Pa svijeća gori ... Hoćeš li i drugu, oče?

- Užežite onu voštanu... Evo ...

Zapališe je i nakon malo, starac se protegne i uzdahne poput čovjeka kad sa sebe zbaci teret, što ga je dugo nosio. Na njegovu licu ukaza se pokoj, kao na licu djeteta, kad ga mati, od nečeg prestrašena, zagrli - i samo jedna suza pod zatvorenim okom zasvjetlucala, poput kapljice rose.

Svi se ukućani, osim djece, kod mrtvoga tijela okupiše: sinovi zaplaču a nevjeste tiho zabruje, spominjući čovječstvo pokojnika i kiteći njegovu uspomenu riječima, što im se činilo najljepše. No topoljski učitelj znadijaše da bi djed Milan, samo kad bi mogao, sve njih zamolio da ne plaču i ne bugare, već zapjevaju hvalu Bogu, a onda polijegaju i usnu.

Još neki dio noći provedoše u razgovoru kod mrtvaca i Vukadinu prolazili časovi hitro, kao da je na običnom sijelu i sluša pripovijetke o živu čovjeku.

A kad se je vraćao, udisaše hladan vjetroć, koji mu širio prsa, misli mu postajahu vedrije, te ga ispunjavao sve ugodniji osjećaj. Ponajviše radi čvrste odluke da će otsele živjeti kao pravi čovjek, tražiti sreću u zdravlju i radu, pa mirno čekati »da se vrati kući: onamo, odakle je i došao«. Živeći prirodno i čuvajući se zla, u kasnoj starosti neće umirati, nego spokojno zaspati, kao što je usnuo i djed Milan.

Kod škole, momče što ga je pratilo, nazove mu: - Dobra noć! a učitelju pade na um pozdrav unučadi starcu koji umire, i nasmiješi se. Tada mu ni misao o smrti ne bila onako strašna kao nekad: o tome više niti da je mislio, pa je golem teret dignuo s duše i k ognjištu se njihovu vratila sreća.

A u osamdeset i petoj godini, doživio je i blagu smrt: ne da je umro, već slatko zaspao, kao čovjek iza sretno završena rada te mu unuci i praunuci, isto kao djedu Milanu, ljubili ruku i govorili:

Zbogom djede! Laka ti noć!